

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС

ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

УРЕЂУЈЕ

А. БЕЛИЋ

УЗ

СТАЛНУ САРАДЊУ

г. г. А. МЕЈЕ-А, проф. Collège de France, А. СТОЈИЋЕВИЋА, проф. Унив. у Љубљани, К. ЊИЧА, проф. Унив. у Кракову, Љ. СТОЈАНОВИЋА, акад. у Београду, М. РЕШЕТАРА, проф. Унив. у Загребу, О. ХУЈЕРА, проф. Унив. у Прагу, Р. НАХТИГАЛА, проф. Унив. у Љубљани, СТ. ИВШИЋА, проф. Унив. у Загребу, СТ. М. КУЉБАКИНА, проф. Унив. у Београду, ФР. ИЛЕШИЋА, проф. Унив. у Загребу, ФР. РАМОВША, проф. Унив. у Љубљани и Х. БАРИЋА, проф. Унив. у Београду.

КЊИГА III.

ШТАМПАЊЕ ОВЕ КЊИГЕ ПОТПОМОГНУТО ЈЕ ИЗ ЗАДУЖБИНА СРП.
КР. АКАДЕМИЈЕ: арх. НИЋИФОРА ДУЧИЋА и Д-ра. ЉУБ. РАДИВОЈЕВИЋА.

БЕОГРАД, 1922—1923.

О промени ст. слов. кѣи „qui“.

Под овим је називом у I F L, 139—144, изнео М. Фасмер своје мисли о постанку необичне промене ове заменице. Познато је да заменица кѣи има у толико необичну промену у ст. словенском што напоредо са кѣи, каи, кои има у једнини коиго, коимоу, у INSTR. јд. кѣимъ, у лок. коимъ, а у женском роду коиѣ, коини, поред кѣѣ у акуз., коиѣ у INSTR. јдн. Дакле је јасно да у извесним падежима имамо облике придевске сложене деклинације, а у другим облике од основе кој—. У множини, међутим, имамо потпуно правилну сложену придевску промену: ции м. р., кѣѣ ж. р., каи с. р. и даље кѣиѣ, кѣимъ и т. д.

Питање је пре свега: да ли је то двојство прасловенско. Другим речима, да ли старословенски језик, са својим облицима, претставља одјек прасловенске епохе или не претставља.

Иако се ова заменица није сачувала у потпуности у свима словенским језицима, ипак се по довољним траговима у њима може мислити да старословенски језик чува прасловенске особине ове заменице. То сведочи посредним путем и српскохрватски језик. У њему имамо од почетка двојство у употреби те заменице: чакавски дијалекти уопштавају облике сложене придевске промене за све падеже: кѣ, кѣа, кѣо: кѣога, кѣош, кѣш, кѣш, и т. д.; у штокавским дијалектима развија се према коиго, коимоу и сл. и кѣји, кѣја, кѣје у ном. јд. и кој— у свима осталим падежима. У дијалектима који су по положају (у географском смислу) између та два говора има и једног и другог (на пр. у Дубровнику и у Далмацији), тако да су у старијим епохама (до краја XVI. в.) обичнији сложени облици, а после све више преовлађују облици са основом кој—. Сем тога и нѣкѣ, нѣка, нѣко поред нѣкоји, нѣкоја, нѣкоје и сл. облици, који се подједнако употребљавају и у штокавском дијалекту, сведоче о подели двеју врста облика једне промене у две промене.

Уосталом, и само кѣји, кѣја, кѣје, које има од најстаријих времена ѣ, ѣа, ѣо, показује да у њему имамо контаминацију готовог облика кѣ, кѣа, кѣо и основе кој— из облика којега и сл. Друкчије би се могло тешко разумети кѣји према којега, којему и сл. (кѣјега је свакако новије); примере в. у Ak. Rječn. s. v. кѣји.

Г. Фасмер, полазећи од горњег односа у ст. словенском (кѣи: кѣиго и т. д.) и сматрајући да је могућно и вероватно да су ти облици прасловенски (ор. cit. 143), тражи начина да објасни то двојство у ст. слов. Он мисли да треба поћи од сложеног облика кѣи који он дели на заменицу кѣ + ја (*и) и за који мисли да је у gen. masc. sing. имао *кого иго и т. д., па је тај облик дао, под утицајем кѣи и једнакости тога кѣи са на пр. тѣи или мѣи, у gen. sing. кѣиго. Ја мислим да се то објашњење не може примити ни у првом ни у другом делу.

У првом се делу свом оно не може примити због тога што се ни по чему не може рећи да краћи облици претстављају две састављене заменице: кѣ и ја. Јер, ако се на пр. за генит. јд. може претпоставити шта се хоће, пошто се најстарији облици нису сачували, падежи као кѣи, кѣи, кѣи, кѣи, цѣи, кѣи, кѣи, и т. д. јасно показују да у њима имамо несумњиво сложеноу придевску деклинацију. Кад бисмо имали две заменице кѣ + ја — ниједан од зависних падежа не би био могућ у њихову старословенском облику.

Уосталом, сасвим је природно да овде имамо сложеноу придевску деклинацију. Заменица *кѣ (исп. кѣго) — заменица је без рода; она се употребљава када се не зна ни род ни број, већ се зна само да је говор о лицу; заменица кѣи јесте заменица са родом и бројем, која се употребљава када се зна о коме је роду и о коме је броју говор. Према томе, сва разлика коју је требало унети у кѣи према *кѣ — јесте разлика у одређености, у познавању предмета по његову роду и броју. То је особина придева, и сасвим је природно што је „безродна“ заменица *кѣ добила ту придевску особину, на начин на који ју је и новѣ добило.

Тако је исто немогуће, по моме мишљењу, полазити од кѣи (или кѣи, кѣи, кѣи) и на основу његове случајне једнакости са мѣи или тѣи или какве сличне заменице тумачити кѣиго, кѣигоу и кѣи. Јер да је тај паралелизам био овде од значаја, никако се не би могло разумети, зашто и у instrum. sing. немамо кѣи (као тѣи) и зашто у падежима множ. немамо кѣи, кѣи и сл. као што имамо тѣи, тѣи и сл., већ и даље цѣи, кѣи, кѣи, и сл. И сам Фасмер осећа ту тешкоћу, али је ипак не уклања свима покушајима које износи и на којима се ја нећу овде даље задржавати. Сам факат да су овако чудновато подељени облици са кој — и са сложеном деклинацијом (т. ј. са основом кој — само у gen. dat. loc. sing.) тражи објашњење које би ушло у траг овом необичном ограничењу једних облика према другим.

Ја мислим да се то објашњење може наћи, ако се пође од сложене придевске промене ове заменице као основне.

Имали смо:

кџи	кџи	кџи
* кџиго	* кџиња	* кџиго
* коџимоу	* цџи	* коџимоу
кџи	кџџ	кџи
кџиња	* кџиџ	кџиња
* цџиња	* цџи	* цџиња

Ако засебно испишемо облике у којима имамо кој —, биће нам све јасно:

* кџиго
* коџимиу
* цџиња
* кџиња
* кџиџ
* цџи

дакле, имамо кџи — само у оним облицима у којима бисмо морали имати — и —. Из овога излази да је под утицајем тога што у средњем роду имамо у пош. и асс. sing. кџи, т. ј. и везано са ко, извршена таква веза са ко и у свима другим облицима где у основи имамо и. Могло би се много говорити о томе, како је овај процес извршен, али ја се на томе нећу даље задржавати: за мене је главно да је и свугде дало могућност тога образовања.

Ова претпоставка даје нам једина могућност да разумемо: 1. зашто у кџи, кџи, кџџ и кџиња у једнини немамо ко —: зато што у тим облицима немамо и у основи и 2. зашто ни у облицима множине нигде немамо ко —: зато што се ни у једном падежу множине не находи и (исп. цџи, кџи, кџиња, кџиња и т. д.). У двојини генит. би свакако морао гласити кџиоу за сва три рода (*коџиоу), а у осталим бисмо падежима очекивали: м. р. кџи, ж. и ср. цџи (тај је облик за ж. род и забележен, в. Вондрака, *Altkirchenslavische Grammatik*, II издање, 1912. стр. 466; такође Лескина *Grammatik der altbulgarischen Sprache*, 1909. стр. 137 — без одређивања рода у сџји); у dat. du. за све родове било би кџиња, само нам се тај облик није сачувао у споменицима.

Претпоставка коју сам изнео гони нас да претпоставимо још две ствари: 1. да су се ове особине заменице кџи развиле у прасловенској епоси и 2. да је у време развитка ове особине ове заме-

нице сложена придевска промена нешто друкчије гласила него што гласи у ст. словенском. Управо, ово друго и гони нас да претпоставимо да се овај процес извршио у прасловенском, јер оно што смо морали претпоставити упућује нас на старију епоху сложене придевске промене него што је имамо у ст. словенском.

Као што се горе види, ја сам морао претпоставити за мушки и ср. род.

* канго		ноканго
* коуимоу	што потпуно одговара	нокоуимоу
* цѣимъ		нокѣимъ,

али за женски род ја сам морао тако исто претпоставити:

* кѣимъ		нокѣимъ
* цѣини	што не одговара при-	нокѣини
* клѣимъ	девском старословенском:	ноклѣимъ,

јер је у женском роду *и* у ст. слов., а вероватно и у последњим епохама прасловенског језика, већ нестало. Али ја мислим да нас горњи облици заменице *кѣини*, *каш*, *кѣин* принуђавају да претпоставимо да су се и у женском роду у време њихова постанка употребљавали нормални облици, који одговарају облицима мушког и средњег рода:

према	* кѣимъ	и	* нокѣимъ
	* цѣини	”	* нокѣини
	* клѣимъ	”	* ноклѣимъ
	* коуимоу	(gen. du.)	* нокоуимоу.

Према томе и за развитак сложене придевске промене у прасловенском мора се претпоставити неколико етапа. Једна од последњих била је етапа у којој су облици ж. рода и gen. du. свих родова имали — *и* — које је потпуно оправдано и које одговара облицима мушкога рода; а у осталим својим особинама сложена је промена била већ потпуно образована. Тада је заменица *кѣини* добила своје облике; а доцније се сложена промена развила даље, на тај начин, што је ово *и* изbacила. На који се начин то извршило, зашто и када — то не улази у обим данашњег мог расправљања.

На овај начин, вероватност тумачења које сам дао необично је поткрепљена претпоставком једне епохе у развоју сложене придевске промене које је по природи и постанку те промене морало бити.

1. фебруара 1923.

Београд.

А. Белић.